

فصل نامه دانش شناسی

(علوم کتابداری و اطلاع رسانی و فناوری اطلاعات)

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

سال دهم، شماره ۳۶، بهار ۱۳۹۶، از صفحه ۶۳ الی ۷۳

بررسی وضعیت مطالعه در میان مراجعان به کتابخانه‌های عمومی شهرستان سرپل ذهاب و تحلیل دلایل انگیزشی و بازدارنده به مطالعه

مسعود محمدی^۱ | سید جواد قاضی میرسعید^۲ | کمیل کلبادی نژاد^۳ | باقر پهلوانزاده^۴ | بابک رستگاری مهر^۵

^۱ مربی، کتابداری و اطلاع رسانی پزشکی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی گلستان، Mohammadi.msd84@gmail.com

^۲ دانشیار، مدیر گروه آموزشی کتابداری و اطلاع رسانی پزشکی، دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تهران؛ عضو مرکز تحقیقات

مدیریت اطلاعات سلامت jghazi37@gmail.com

^۳ کارشناس ارشد، روانشناسی بالینی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات سمنان و کارشناس فرهنگی اداره آموزش و پرورش

شهرستان گلوگاه k.kolbadi83@gmail.com

^۴ دانشجوی دکترای تخصصی، آمار زیستی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی frema.msh@gmail.com

^۵ مربی، گروه آموزشی پرستاری، دانشکده علوم پزشکی آبدان (نویسنده مسئول) babakrm@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۸/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۵/۱۸

چکیده

هدف: هدف این پژوهش، بررسی چگونگی وضعیت مطالعه و تحلیل عوامل انگیزشی و بازدارنده مطالعه مراجعان کتابخانه‌های عمومی شهرستان سرپل ذهاب است.

روش پژوهش: روش این پژوهش، پیمایشی و از نوع کاربردی است. جامعه پژوهش ۲۵۰ نفر عضو کتابخانه‌های عمومی سرپل ذهاب بودند. نمونه مورد نیاز با استفاده از فرمول کوکران با تعداد ۱۵۰ نفر به دست آمد. داده‌ها با استفاده از پرسش‌نامه جمع‌آوری گردید که روایی و پایایی آن در مطالعات قبلی تأیید شده و در این مطالعه پایایی آن با استفاده از روش آلفای کرونباخ (۰/۸۸) به تأیید رسیده است. داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS و روش‌های آماری تحلیل گردید.

یافته‌ها: مراجعان به کتابخانه را از نظر جنسیتی ۶۲/۵٪ مرد و ۳۷/۵٪ را زنان تشکیل دادند. بین متغیرهای میزان مطالعه و نوع شغل، نوع سرگرمی، انگیزه مطالعه، روش تهیه کتاب، میزان درآمد و میزان پرداخت به کتاب ارتباط وجود دارد. در مقابل بین متغیرهای میزان مطالعه و جنسیت، تأهل، سن، میزان تحصیلات و قیمت کتاب ارتباطی مشاهده نشد. در میان عوامل انگیزشی به مطالعه خانواده (با میانگین امتیاز ۳/۷۶) مهم‌ترین نقش را دارد و افزایش رسانه‌ها (با میانگین امتیاز ۳/۶۶) مهم‌ترین عامل بازدارنده مطالعه است.

نتیجه‌گیری: میزان مطالعه در میان جامعه مورد بررسی وضعیت تقریباً متوسطی دارد که با توجه به طیف جوان استفاده‌کننده از خدمات کتابخانه‌ها، توجه به نیازهای متناسب با جمعیت، می‌تواند سبب افزایش عوامل انگیزاننده به مطالعه شود.

واژه‌های کلیدی: کتابخانه‌های عمومی، میزان مطالعه، عوامل انگیزشی، عوامل بازدارنده.

مقدمه

در جهانی که با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین اطلاعاتی سعی در کسب هر چه بیشتر اطلاعات داشته و ارتقای سطح دانش به وسیله کشورهای مختلف روندی رو به رشد دارد، توجه به ارتقای سطح آگاهی و دانش عمومی، کلید و رمز پیشرفت محسوب می‌شود (معرف زاده و ایرجی، ۱۳۸۸). در این میان، مطالعه یکی از مهم‌ترین مسیرهای کسب دانش و آگاهی و ارتقای فنی، فکری و فرهنگی افراد است. در افقی وسیع‌تر، یکی از پایه‌های اعتلای همه جانبه یک جامعه مطالعه است.

کتابخانه‌ها به عنوان مهم‌ترین مراکز مطالعه، نقشی بسیار پررنگ را در میزان مطالعه افراد دارند. از این رو کتابخانه‌ها باید اقداماتی در جهت جذب افراد جامعه داشته باشند. هر کتابخانه بسته به اهداف و وظایف خود، سعی در برآوردن نیاز اطلاعاتی مخاطبان خود دارد و عام‌ترین مخاطبان را همواره کتابخانه‌های عمومی پیش روی خود دارند. به عبارت دیگر مهم‌ترین نهادی که در هر کشور موظف است به نیازهای اطلاعاتی و فرهنگی همه اقشار جامعه پاسخ دهد کتابخانه عمومی است (مکتبی فرد، ۱۳۸۵).

بررسی‌ها نشان می‌دهد اصلی‌ترین هدف کتابخانه‌های عمومی، اهداف اجتماعی و آموزشی آن است (زوارقی، ۱۳۹۱). کتابخانه عمومی، محلی برای اشخاص از هر طبقه، جنس، سن و سطح تحصیلات است که می‌توانند با عضویت در آن از آموزش غیررسمی این نهاد بهره‌مند شوند و هر چه امکانات این مکان‌ها بیشتر باشد، افراد جامعه باسوادتر، آگاه‌تر و با فرهنگ‌تر خواهند بود. از آنجایی که اعتلای فرهنگی با میزان کتاب و کتابخانه و همچنین کمیت و کیفیت فعالیت‌های فرهنگی در هر جامعه ارتباط مستقیم دارد، کتابخانه‌های عمومی به عنوان ابزار فعالیت‌های فرهنگی هر منطقه جایگاه ویژه‌ای در رشد فرهنگی افراد جامعه دارند (خوشرو، ۱۳۸۵). شناخت جامعه استفاده‌کننده از خدمات کتابخانه‌ها دارای اهمیت است و در میان انواع گوناگون کتابخانه‌ها، شناخت جامعه کتابخانه‌های عمومی از پیچیدگی بیشتری برخوردار است.

جامعه کتابخانه‌های عمومی، شامل همه مردم است، یعنی تمام کسانی که به کتابخانه مراجعه می‌کنند. از همین رو ویژگی‌های کاربران آن دارای گوناگونی و تنوع بسیار بیشتری خواهد بود (زره ساز و پازوکی، ۱۳۹۱). از طرفی، کتابخانه‌های عمومی از طریق برنامه‌های ویژه خود، مطالعه را تشویق و ترغیب می‌کنند. در واقع افراد بیگانه با کتاب را به افرادی کتاب‌خوان تبدیل می‌کنند. بررسی میزان مطالعه در هر جامعه و تعیین عوامل بازدارنده و انگیزشی آن، می‌تواند کمک مؤثری در مشخص شدن وضعیت جاری و پدیدار شدن عوامل مثبت و منفی مؤثر بر مطالعه افراد داشته باشد. از آنجا که شرایط اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی هر جامعه متفاوت از جامعه دیگر است، برای برنامه‌ریزی در حوزه فرهنگی و به‌خصوص در زمینه کتابخانه‌های عمومی به عنوان نهادی اجتماعی، پژوهش‌های جداگانه در هر محیط بر روی موضوع‌های فوق ضروری است.

در بررسی پژوهش‌های پیشین، محمد علی‌نژاد (۱۳۸۵) در پژوهشی به بررسی زمینه‌های گسترش و اشاعه فرهنگ مطالعه در رامهرمز برای گروه سنی ۲۰-۳۰ سال که در حال تحصیل نیستند پرداخته است. یافته‌های تحقیق نشان داد که میان سن، میزان تحصیلات، میزان درآمد، جنسیت و نوع شغل با مطالعه رابطه معنادار وجود ندارد، در حالی که بین وضعیت کتابخانه‌های عمومی و تماشای تلویزیون با مطالعه ارتباط معنادار و مثبتی وجود دارد.

رضوی و دیگران (۱۳۸۵) در پژوهشی به بررسی رابطه موجود بین تماشای تلویزیون و استفاده از منابع غیردرسی مانند کتاب، روزنامه و مجله پرداختند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد بین میزان تماشای تلویزیون و میزان مطالعه کتاب‌های غیردرسی و مطالعه روزنامه رابطه‌ای معنادار وجود ندارد، ولی در مورد میزان تماشای تلویزیون و میزان مطالعه مجله، رابطه معناداری مشاهده شد؛ بدین ترتیب که با افزایش میزان تماشای تلویزیون توسط دانش‌آموزان میزان مطالعه مجله توسط آنان کاهش می‌یابد.

تأهل و جنسیت با مطالعه رابطه معنی‌داری وجود ندارد. نقش خانواده در ترغیب فرزندان به مطالعه، وجود کتابخانه در مدارس، گنجاندن ساعتی به عنوان ساعت مطالعه در برنامه درسی و اخلاق کتابداران کتابخانه‌ها اهمیت بسیاری در ترغیب به مطالعه وجود داشت. در مقابل نداشتن انگیزه، کمبود وقت، مناسب نبودن کتابخانه‌ها، گرانی کتاب و جهت‌گیری‌های جامعه به سمت مسائل اقتصادی باعث رکود مطالعه در جامعه به عنوان عامل بازدارنده مطالعه استنباط شده است.

نظری و عصاره (۱۳۸۹) دیدگاه‌های دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان شهرکرد را در مورد عوامل ترغیب‌کننده و بازدارنده مطالعه آزاد بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که میزان مطالعه در میان جامعه مورد بررسی بسیار پایین بوده و نقش خانواده در ایجاد گرایش فرزندان به مطالعه مهم‌ترین پاسخ بوده است. در زمینه عوامل بازدارنده مطالعه، نقش بی‌حوصلگی بیش از حد متوسط و کمبود وقت، دسترسی نداشتن به کتاب، گریز از مطالعه و قیمت گران کتاب در حد متوسط بود.

مرادمند (۱۳۸۹) در مطالعه‌ای به بررسی تطبیقی عوامل مشوق و بازدارنده مطالعه غیردرسی در بین دانشجویان دختر و پسر دانشگاه تربیت معلم آذربایجان پرداخت. نتایج وی حاکی از این است که به طور کلی مهم‌ترین عوامل بازدارنده غیردرسی از دیدگاه دانشجویان عبارت بود از گرانی کتاب، عدم دسترسی به کتاب‌های مورد علاقه، حجم زیاد تکالیف دانشگاه، تماشای تلویزیون، نداشتن فرصت کافی برای مطالعه، ضعف تبلیغات در زمینه مطالعه، عادت نداشتن به مطالعه از دوران کودکی، کمبود کتابخانه‌های عمومی، بها ندادن مردم به علم، خوش‌بین نبودن به آینده، برنامه‌های تفریحی، مشکلات اقتصادی، استفاده از اینترنت، شمار پایین کتاب‌ها و بازی‌های رایانه‌ای. عوامل مشوق مطالعه عبارت بودند از: داشتن عادت به مطالعه از دوران کودکی، داشتن کتابخانه شخصی، توسعه مراکز کتاب‌خوانی، تشویق اساتید و اطرافیان، وجود کتابخانه در محل تحصیل، داشتن کتابخانه شخصی، توسعه مراکز کتاب‌خوانی، آموزش روش مطالعه، افزایش درآمد خانواده،

قنایزچی و داورپناه (۱۳۸۶) در پژوهشی انگیزه مطالعه و کتاب‌خوانی و رابطه آن با الگوی انگیزشی مزلو را مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج پژوهش نشان داد بالاترین سطح نیاز جامعه مورد مطالعه، «نیاز به احترام» است. نیازهای «تعلق و دوست داشتن»، «خودشکوفایی»، «ایمنی» و «فیزیولوژیک» در مرتبه‌های بعدی قرار دارند. آزمودنی‌ها نگرش مثبت نسبت به مطالعه داشته و این نگرش از جنبه شناختی بالاتر از جنبه هیجانی قرار دارد. بین سطوح ۴، ۳، ۵ و سلسله مراتب نیازهای مزلو، با نگرش به مطالعه، رابطه‌ای معنادار وجود دارد. بین افراد در دامنه سنی ۳۵-۳۱ با افراد در دامنه‌های سنی ۱۵-۱۰، ۲۰-۱۶ و ۲۵-۲۱ سال تفاوت معناداری در نگرش به مطالعه پیدا شد. همچنین، افراد با مدرک تحصیلی لیسانس و بالاتر تفاوتی معنادار را با افراد با مدارک تحصیلی ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان در گرایش به مطالعه از خود نشان دادند. از سوی دیگر، نتایج تحلیل واریانس نشان داد بین مشاغل فرهنگی و سایر مشاغل مانند کارمندان، نظامیان، مشاغل آزاد، افراد بیکار و کارگران، تفاوت معناداری در گرایش به مطالعه وجود دارد. نتایج آزمون T نشان داد زنان به طور معناداری نسبت به مردان دارای گرایش مثبت به مطالعه و کتاب‌خوانی هستند.

قنبرپور و ابادری (۱۳۸۷) در مطالعه‌ای فعالیت‌های انگیزشی مطالعه در مراکز فرهنگی هنری کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان را بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که $73/2\%$ مربیان کانون معتقدند انجام فعالیت‌های عام فرهنگی، فعالیت‌های هنری و فعالیت‌های هنری بیشترین تأثیر را بر ایجاد انگیزه مطالعه در بین کودکان و نوجوانان دارند.

معرف زاده و ایرجی (۱۳۸۸) در پژوهشی به بررسی عوامل ترغیب‌کننده و بازدارنده مطالعه در میان مراجعان ۲۰ تا ۳۰ ساله شهرستان ماهشهر پرداخته‌اند. بر طبق یافته‌های آنان، از میان عوامل مؤثر بر مطالعه در میان مراجعان کتابخانه‌های عمومی، بین وضعیت کتابخانه عمومی و تحصیلات افراد و نیز بین تحصیلات والدین و درآمد خانواده رابطه معنی‌داری وجود دارد و این رابطه مثبت است، ولی رابطه بین قیمت کتاب‌ها و استفاده از سایر رسانه‌ها با مطالعه منفی می‌باشد. بین عوامل

سطح تحصیلات، مطالعه و موقعیت اجتماعی خانواده و برگزاری مسابقات کتابخوانی.

در بررسی مطالعات خارج از کشور، آبیراثنا و زینب^۱ (۲۰۰۴) عادات مطالعه و علایق مطالعه در بین ۳۰۰ دانش آموز مقطع متوسطه در ۱۰ دبیرستان سریلانکا را مورد بررسی قرار دادند. در این مطالعه نگرش دانش آموزان به استفاده از کتابخانه نیز مورد بررسی قرار گرفت. یافته های آنها نشان داد که دانش آموزان بیشتر علاقه مند به مطالعه منابع مرتبط با درسشان هستند و از کتابخانه نیز به عنوان مکانی برای انجام دادن تکالیف مدرسه استفاده می کنند. اکثر دانش آموزان نگرش مثبتی به نقش کتابخانه در تهیه منابع مورد نیازشان داشتند و اغلب نارضایتی آنان از مکان قرارگیری کتابخانه بود.

ویگفیلد^۲ (۲۰۰۴) به بررسی جنبه های گوناگون انگیزه خواندن را مورد مطالعه قرار داده است. وی به این نتیجه رسیده است که انگیزه های متنوعی برای خواندن وجود دارد که بر فعالیت خواندن مؤثر است و این تفاوت انگیزه، خوانندگان را به مطالعه وامی دارد.

کامپ^۳ (۲۰۰۷) نیز به بررسی انواع منابع مطالعه شده و چرایی انتخاب این منابع و همچنین بررسی عادات مطالعه در میان دانش آموزان پرداخت. جامعه مورد بررسی او دانش آموزان و دانشجویان مقاطع مختلف بود. وی در نهایت پیشنهادهایی را در ارتباط با راه های تشویق کردن دانش آموزان به مطالعه ارائه کرد.

توماس^۴ (۲۰۰۹) به این نتیجه رسیده است که مطالعه غیردرسی نقش مهمی در موفقیت افراد دارد. میزان مطالعه در بین جامعه مورد بررسی که دانشجویان و اعضای هیأت علمی بودند روند رو به کاهشی را نشان می دهد که از مهم ترین علل آن کاهش قدرت اقتصادی افراد و افزایش قیمت منابع اطلاعاتی و کاهش تبلیغ مؤثر در زمینه تشویق به مطالعه دانست.

شهرستان سرپل ذهاب، یکی از شهرستان های استان کرمانشاه است که با دارا بودن ۸۶۰۰۰ نفر جمعیت، دارای دو کتابخانه عمومی رسالت و علامه امینی است. این شهرستان یکی از مناطق آسیب دیده در ۸ سال جنگ تحمیلی است که علاوه بر خسارت های مادی، خسارات معنوی فراوان از جمله بعد از جنگ تحمیلی، توجه به کتابخانه های عمومی و همچنین مطالعه به عنوان یک شاخص فرهنگی در این شهرستان هم مورد توجه واقع شده است. اما با توجه به اهمیت وضعیت مطالعه افراد و اهمیت کتابخانه های عمومی در رشد و اعتلای فرهنگی هر جامعه، این مطالعه به بررسی وضعیت مطالعه و همچنین عوامل انگیزشی و بازدارنده مطالعه در میان مراجعان به کتابخانه های عمومی شهرستان سرپل ذهاب پرداخته است.

سؤال های پژوهش عبارتند از:

۱. توزیع جنسیتی و سنی مراجعان چگونه است؟
۲. وضعیت تحصیلی، اشتغال و درآمد مراجعان چگونه است؟
۳. مراجعان اوقات فراغت خود را چگونه می گذرانند؟
۴. میزان ساعات مطالعه در میان مراجعان چقدر است؟
۵. انگیزه های مطالعه مراجعان چیست؟
۶. مراجعان کتاب های مورد نیاز خود را از چه راه هایی تهیه می کنند؟
۷. میزان رضایت مراجعان از کتابخانه های عمومی سرپل ذهاب چگونه است؟
۸. دیدگاه مراجعان نسبت به قیمت کتاب چگونه است؟
۹. عوامل انگیزاننده و بازدارنده مطالعه برای مراجعان به کتابخانه های عمومی سرپل ذهاب چیست؟

فرضیه های پژوهش شامل:

۱. بین متغیرهای میزان مطالعه و جنسیت مراجعه کنندگان ارتباط معناداری وجود دارد.

1. Abeyrathna and Zainab

2. Wigfield

3. Camp

4. Thomas

پرسش‌نامه یک پرسش‌نامه برگرفته از مطالعه معرف زاده و ایرجی (۱۳۸۸) است که در این پژوهش هم یک‌بار دیگر روایی و پایایی آن مورد بررسی قرار گرفت. پایایی آن با استفاده از روش آلفای کرونباخ به میزان (۰/۸۸) به دست آمد و روایی نیز توسط کارشناسان به تأیید رسید. برای بررسی وجود همبستگی بین متغیرهای اسمی از ضریب همبستگی لاندا (L) و برای متغیرهای رتبه‌ای از ضریب همبستگی تاو کندال b (Kendall's tau-b) استفاده گردید. داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS 20 تحلیل گردید.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های این پژوهش در چندین بخش ارائه شده است که در قالب جداول و نمودارهایی ارائه شده است.

اطلاعات جمعیت شناختی: در بخش داده‌های توصیفی یافته‌ها نشان داد که از جامعه مورد بررسی نسبت مراجعان به کتابخانه از نظر جنسیتی معادل ۶۲/۵٪ مرد و ۳۷/۵٪ را زنان تشکیل دادند. از نظر وضعیت تأهل یافته‌ها نشان داد ۷۱/۴٪ مراجعان مجرد و ۲۸/۶٪ متأهل بوده‌اند. از نظر توزیع سنی مراجعان یافته‌ها نشان داد بیشترین طبقه سنی مراجعین کنندگان در ۲۰-۲۵ سال با نرخ ۴۲/۹٪ کل و کم‌ترین طبقه سنی نیز طبقه بالاتر از ۳۰ سال با نرخ معادل ۵/۴٪ کل مراجعان بوده است. در این فاصله نیز طبقات ۱۵-۲۰ سال (۲۳/۲٪)، ۲۵-۳۰ سال (۲۱/۴٪)، ۱۰-۱۵ سال (۷/۱٪) قرار داشتند.

جدول ۱. توزیع وضعیت تحصیلات مراجعان به کتابخانه‌های

عمومی شهرستان سرپل ذهاب

تحصیلات	فراوانی	درصد
زیر دیپلم	۱۶	۱۴/۳
دیپلم	۳۸	۳۳/۹
فوق دیپلم	۲۱	۱۸/۸
لیسانس	۳۳	۲۹/۵
بالاتر از لیسانس	۴	۳/۶
مجموع	۱۱۲	۱۰۰

۲. بین متغیرهای میزان مطالعه و وضعیت تأهل مراجعه کنندگان ارتباط معناداری وجود دارد.
۳. بین متغیرهای میزان مطالعه و نوع شغل مراجعه کنندگان ارتباط معناداری وجود دارد.
۴. بین متغیرهای میزان مطالعه و نوع سرگرمی مراجعه کنندگان ارتباط معناداری وجود دارد.
۵. بین متغیرهای میزان مطالعه و انگیزه مطالعه مراجعه کنندگان ارتباط معناداری وجود دارد.
۶. بین متغیرهای میزان مطالعه و روش تهیه کتاب مراجعه کنندگان ارتباط معناداری وجود دارد.
۷. بین متغیرهای میزان مطالعه و سن مراجعه کنندگان ارتباط معناداری وجود دارد.
۸. بین متغیرهای میزان مطالعه و تحصیلات مراجعه کنندگان ارتباط معناداری وجود دارد.
۹. بین متغیرهای میزان مطالعه و میزان درآمد مراجعه کنندگان ارتباط معناداری وجود دارد.
۱۰. بین متغیرهای میزان مطالعه و قیمت کتاب ارتباط معناداری وجود دارد.
۱۱. بین متغیرهای میزان مطالعه و میزان پرداخت به کتاب مراجعه کنندگان ارتباط معناداری وجود دارد.

روش پژوهش

روش این پژوهش، پیمایشی و از نوع کاربردی است. جامعه پژوهش این مطالعه، شامل ۲۵۰ نفر عضو کتابخانه‌های عمومی رسالت و شهید باهنر شهر سرپل ذهاب بودند. نمونه مورد نیاز با استفاده از فرمول کوکران با $p=0.5$ و $d=0.08$ و با $\alpha=0.05$ تعداد ۱۵۰ نفر بدست آمد. نمونه‌گیری به روش تصادفی ساده انجام شد. داده‌ها با استفاده از پرسش‌نامه جمع‌آوری گردید که شامل ۴ بخش بود: بخش اول شامل اطلاعات دموگرافیک؛ بخش دوم شامل سؤال‌هایی درباره سلاقی مطالعه‌ای افراد؛ بخش سوم شامل عوامل ترغیب‌کننده به مطالعه و بخش چهارم شامل عوامل بازدارنده بود. این

وضعیت درآمدی افراد مراجعه کننده یکی دیگر از موارد مورد بررسی بود. یافته ها نشان داد که اکثر مراجعان در وضعیت درآمدی پایین (کمتر از ۲۰۰ هزار تومان) به سر می برند. سایر یافته ها در جدول ۳ قابل مشاهده است. با استفاده از جداول زیر به سؤال های پژوهش پاسخ داده شده است.

جدول ۴. توزیع وضعیت نحوه گذراندن اوقات فراغت

مراجعان به کتابخانه های عمومی سرپل ذهاب		
نحوه گذراندن اوقات فراغت	فراوانی	درصد فراوانی
مطالعه کتاب	۳۶	۳۲/۱
مطالعه نشریه	۸	۷/۱
تماشای تلویزیون	۱۲	۱۰/۷
گردش و ورزش	۱۴	۱۲/۵
کارهای هنری	۱۰	۸/۹
معاشرت با دوستان	۲۴	۲۱/۴
خواب و استراحت	۲	۱/۸
سایر موارد	۶	۵/۴
مجموع	۱۱۲	۱۰۰

از نظر چگونگی گذراندن اوقات فراغت، یافته ها نشان داد که اکثر مراجعان اوقات فراغت خود را با مطالعه کتاب (۳۲/۱٪) می گذرانند. کمترین سهم را در پر کردن اوقات فراغت مراجعان، خواب و استراحت (۱/۸٪) داشته است. در بین این دو نیز، معاشرت با دوستان، گردش و ورزش، تماشای تلویزیون، کارهای هنری، مطالعه نشریه قرار داشتند. داده های تفصیلی در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۵. توزیع وضعیت میزان مطالعه مراجعان به کتابخانه های

عمومی سرپل ذهاب		
ساعات مطالعه در شبانه روز	فراوانی	درصد فراوانی
کمتر از یک ساعت	۴۲	۳۷/۵
۱-۲ ساعت	۴۴	۳۹/۳
بیشتر از دو ساعت	۲۶	۲۳/۲
مجموع	۱۱۲	۱۰۰

وضعیت تحصیلات مراجعان نیز در جدول ۱ ارائه شده است. همان طور که یافته های جدول نشان می دهد بیشتر مراجعان دارای تحصیلات دیپلم^۱ و کمترین هم دارای تحصیلات بالاتر از لیسانس است.

جدول ۲. توزیع وضعیت شغلی مراجعان به کتابخانه های عمومی

سرپل ذهاب		
نوع شغل	فراوانی	درصد فراوانی
دانشجو	۳۰	۲۶/۸
کارمند	۲۰	۱۷/۹
کارگر	۱۲	۱۰/۷
بی کار	۱۴	۱۲/۵
شغل آزاد	۱۲	۱۰/۷
دانش آموز	۲۴	۲۱/۴
مجموع	۱۱۲	۱۰۰

وضعیت اشتغال مراجعان یکی دیگر از مؤلفه های مورد بررسی بود. یافته های این بخش بیان گر این بود که دانشجویان بیشترین مراجعان (۲۶/۸٪) و کارگران و شغل آزاد (۱۰/۷٪) کمترین طیف مراجعه کننده را تشکیل می دهند. جدول ۲ سایر یافته ها را نشان می دهد.

جدول ۳. توزیع وضعیت درآمدی مراجعان به کتابخانه های

عمومی سرپل ذهاب		
درآمد	فراوانی	درصد فراوانی
< ۲۰۰ هزار تومان	۵۲	۴۶/۴
۲۰۰-۳۰۰ هزار تومان	۲۲	۱۹/۶
۳۰۰-۴۰۰ هزار تومان	۱۶	۱۴/۳
۴۰۰-۵۰۰ هزار تومان	۶	۵/۴
> ۵۰۰ هزار تومان	۱۶	۱۴/۳
مجموع	۱۱۲	۱۰۰

^۱ قابل توجه است که آخرین مدرک تحصیلی مراجعان مد نظر بوده است. در نتیجه دانشجویان سطح کارشناسی در طبقه دیپلم قرار داده شده اند.

جدول ۷. توزیع وضعیت میزان پرداخت به کتاب در میان

مراجعات به کتابخانه‌های عمومی سرپل ذهاب		
میزان پرداخت به کتاب در ماه	فراوانی	درصد فراوانی
اصلاً کتاب نمی‌خرم	۵۳	۴۷/۳
کمتر از ۵۰۰۰ تومان	۲۹	۲۵/۹
۵۰۰۰-۱۰۰۰۰ تومان	۱۵	۱۳/۴
بیشتر از ۱۰۰۰۰ تومان	۱۵	۱۳/۴
مجموع	۱۱۲	۱۰۰

دیگر مؤلفه مورد بررسی، میزان پرداخت هر مراجعه کننده برای خرید کتاب است. این شاخص می‌تواند یکی از معیارهایی باشد که می‌توان ارتباط آن را با میزان مطالعه سنجید. یافته‌ها در جدول ۷ ارائه شده است.

جدول ۸. دیدگاه مراجعات به کتابخانه‌های عمومی

سرپل ذهاب نسبت به قیمت کتاب		
قیمت کتاب	فراوانی	درصد فراوانی
مناسب	۳۴	۳۰/۴
گران	۳۸	۳۳/۹
خیلی گران	۴۰	۳۵/۷
مجموع	۱۱۲	۱۱۲

قیمت کتاب و افزایش آن، از مواردی است که احتمال می‌رود با میزان مطالعه افراد جامعه ارتباط داشته باشد. به همین جهت دیدگاه اعضای جامعه مورد بررسی در مورد قیمت کتاب مورد سؤال قرار گرفت. نتایج در قالب جدول ۸ ارائه شده است.

فرضیات پژوهش: عوامل انگیزشی و بازدارنده بررسی شده و از میانگین امتیازها برای ترتیب اهمیت آن‌ها استفاده شد که به شرح زیر است. برای این کار هر سؤال دارای ۴ گزینه به ترتیب «اصلاً»، «کم»، «تا حدودی» و «زیاد» بود که به ترتیب به آن‌ها امتیازات ۱ تا ۴ اختصاص داده شد؛ در پایان میانگین امتیازهای هر یک از سؤال‌ها محاسبه شد و از آن‌ها برای ارزیابی میزان اهمیت آن‌ها از نظر پاسخ دهندگان استفاده شد.

میزان مطالعه در شبانه‌روز از سنجه‌های مهم بود. یافته‌ها بیانگر این است که اکثر افراد کمتر از دو ساعت در روز مطالعه دارند. این آمار در جدول ۵ ارائه شده است. انگیزه مطالعه افراد نیز سنجیده شد. یافته نشان داد که ۵۰/۹٪ کسب اطلاع فردی، ۲۱/۴٪ کسب آرامش، ۲۷/۷٪ پر کردن اوقات فراغت، انگیزه‌های مطالعه در این افراد بوده است. یافته‌ها همچنین نشان داد که بیشتر مراجعه‌کنندگان (۴۰/۲٪) کتاب‌های مورد نیاز خود را از کتابخانه به امانت می‌گیرند. خرید (۲۳/۱٪) و امانت از دوستان (۲۷/۷٪) به ترتیب در مکان‌های بعدی روش تهیه کتاب مراجعات قرار داشتند.

جدول ۶. توزیع وضعیت رضایت مراجعات از وضعیت

کتابخانه‌های عمومی سرپل ذهاب		
وضعیت کتابخانه‌های عمومی سرپل ذهاب	فراوانی	درصد فراوانی
ضعیف	۲۸	۲۵
مناسب	۵۰	۴۴/۶
خوب	۳۰	۲۶/۸
خیلی خوب	۴	۳/۶
مجموع	۱۱۲	۱۰۰

رضایت مراجعات از کتابخانه‌های عمومی سرپل ذهاب یکی دیگر از فاکتورهایی است که مورد بررسی قرار گرفت و ارتباط آن با میزان مطالعه سنجیده شد. یافته‌های این مطالعه حاکی از این است که اکثر مراجعات، وضعیت کتابخانه‌های عمومی این شهرستان را مناسب ارزیابی کرده‌اند. سایر نتایج در جدول ۶ قابل مشاهده است.

جداول ۹ و ۱۰ عوامل انگیزشی و بازدارنده مطالعه را رتبه بندی کرده اند.

کتابفروشی ها		
۳/۱۳	عدم شناخت و عدم احساس نیاز	۸
۳/۱۱	بی برنامه گی در زندگی	۹
۳/۰۹	گرانی کتاب	۱۰
۳/۰۴	در دسترس نبودن کتاب در کتابخانه ها	۱۱
۲/۵۴	شناخت ناکافی از نویسندگان	۱۲

جدول ۹. رتبه بندی عوامل انگیزشی مطالعه

رتبه	عامل	میانگین امتیاز
۱	نقش خانواده	۳/۷۳
۲	وضعیت کتابخانه ها از نظر دارا بودن کتاب های مورد نیاز	۳/۵۴
۳	نزدیک بودن کتابخانه به محل زندگی	۳/۵۲
۴	اخلاق کتابدار	۳/۳۹
۵	وجود کتابخانه در مدارس	۳/۱۸
۶	ارزان شدن کتاب	۳/۱۸
۷	وجود کتابدار تمام وقت	۲/۸
۸	وجود ساعات مطالعه در مدارس	۲/۶۸
۹	آشنایی با شاعران و نویسندگان	۲/۶۸
۱۰	برگزاری نمایشگاه	۲/۶۸
۱۱	برگزاری کلاس های ادبی و هنری	۲/۲۱

مطابق جدول ۱۰ افزایش رسانه های تصویری با میانگین امتیاز ۳/۶۶ مهم ترین عامل بازدارنده از مطالعه و پس از آن نداشتن انگیزه با میانگین ۳/۵۴ و کمبود کتابخانه ۳/۴۳ در رتبه های بعد قرار دارند. همچنین شناخت ناکافی از نویسندگان با میانگین ۲/۵۴ در رتبه آخر قرار گرفت.

آزمون فرضیه ها:

فرضیه ۱: برای متغیرهای میزان مطالعه و جنسیت مقدار آماره $\tau = -0.027$ با $P_{value} = 0.734$ به دست آمد که نشانگر عدم وجود ارتباط بین این دو متغیر است.

فرضیه ۲: برای متغیر وضعیت تأهل مقدار این آماره برابر با $\lambda = 0.00$ با $P_{value=1}$ به دست آمد که در اینجا نیز ارتباطی بین این دو متغیر مشاهده نمی شود.

فرضیه ۳: برای متغیر نوع شغل مقدار $\lambda = 0.265$ با $P_{value} = 0.006$ به دست آمد و نشان می دهد که بین این دو متغیر ارتباط معنی داری وجود دارد.

فرضیه ۴: برای متغیر نوع سرگرمی $\lambda = 0.294$ با $P_{value} = 0.033$ به دست آمد در اینجا نیز مشاهده می شود که ارتباط وجود دارد.

فرضیه ۵: متغیر انگیزه مطالعه نیز به طور معنی داری با متغیر پاسخ ارتباط داشت به طوری که $\lambda = 0.221$ و $P_{value} = 0.004$ به دست آمد.

فرضیه ۶: روش تهیه کتاب نیز با متغیر پاسخ ارتباط معنی داری داشتند. $\lambda = 0.324$ و $P_{value} = 0.001$

طبق جدول ۹ مطالعه افراد خانواده مهم ترین عامل انگیزشی با میانگین امتیاز ۳/۷۳ و پس از آن وجود کتاب های مورد نیاز در کتابخانه با میانگین امتیاز ۳/۵۴ و نزدیکی کتابخانه به محل زندگی با میانگین امتیاز ۳/۵۲ در رتبه های بعد قرار دارند. برگزاری کلاس های ادبی و هنری با میانگین امتیاز ۲/۲۱ آخرین رتبه را کسب نمود.

جدول ۱۰. رتبه بندی عوامل بازدارنده از مطالعه

رتبه	عامل	میانگین امتیاز
۱	افزایش رسانه های	۳/۶۶
۲	نداشتن انگیزه	۳/۵۴
۳	کمبود کتابخانه	۳/۴۳
۴	عادت نداشتن به مطالعه	۳/۴۱
۵	وجود مشغله و نداشتن وقت	۳/۳۷
۶	جو حاکم بر جامعه	۳/۳۲
۷	در دسترس نبودن کتاب در	۳/۱۸

نقش دادن به رفتار اجتماعی افراد ایفای نقش می‌کند. نتیجه پژوهش نظری و عصاره (۱۳۸۹) و معرف زاده و ایرجی (۱۳۸۸) نیز کاملاً در همین راستاست.

در مرحله بعد وضعیت کتابخانه‌ها از نظر دارا بودن کتاب‌های مورد نیاز قرار دارد. هر چه تعداد کتاب‌های آن بیشتر باشد، کاربران بیشتری به کتابخانه‌های عمومی به عنوان محل رفع نیازهای اطلاعاتی و سرگرمی خود می‌نگرند. نزدیک بودن کتابخانه به محل زندگی فاکتور دیگری است که به عنوان شاخصی برای ترغیب کاربران به استفاده از کتابخانه عمومی معرفی شده است. بدیهی است که بر اساس اصل کم‌ترین تلاش، افراد برای تأمین نیازهای خود، آسان‌ترین مسیر را انتخاب خواهند کرد. اخلاق کتابدار، وجود کتابخانه در مدارس، ارزان شدن کتاب، و وجود ساعات مطالعه در مدارس موارد دیگری هستند که به عنوان عوامل انگیزشی نیازمند توجه هستند. ارتباط و هماهنگی میان کتابخانه‌های عمومی و ادارات آموزش و پرورش و مدارس، می‌تواند گامی مهم در ترغیب افراد و مخصوصاً دانش‌آموزان به استفاده از کتابخانه عمومی باشد. در مراحل بعد هم فعالیت‌های فوق برنامه و فرهنگی به عنوان عوامل انگیزشی وجود دارند. هرچه فضای فرهنگی جامعه علمی‌تر و فرهنگی‌تر باشد، بازخورد آن روی آوردن افراد به کتابخانه‌ها است. یافته‌های مطالعه قنبرپور و اباذری (۱۳۸۷) نیز مؤید این ادعاست.

اما عوامل بازدارنده مطالعه حاکی از این است که افزایش رسانه‌ها و مخصوصاً تلویزیون و اینترنت، به عنوان رقیب بسیار جدی کتاب و کتابخانه‌ها، مانعی بر سر راه کتاب‌خوانی و استفاده از کتابخانه است. یافته‌های معرف زاده و ایرجی (۱۳۸۸)، مرادمند (۱۳۸۹)، محمد علی نژاد (۱۳۸۵)، رضوی و دیگران (۱۳۸۵) نیز همین نکته را تأیید کرده است.

کمبود کتابخانه در رده بعدی عوامل بازدارنده محسوب می‌شود. با توجه به جمعیت روبه گسترش شهرستان و تمرکز مکانی کتابخانه‌های عمومی شهر در فاصله کم نسبت به هم و محروم ماندن قسمت‌های دیگر شهر از کتابخانه، این مسئله موجب کاهش کاربران این کتابخانه‌ها شده است.

فرضیه ۷: برای متغیر سن مقدار این آماره برابر بود با $\tau = -0.13$ با $P_{value} = 0.10$ که نشان می‌دهد بین این متغیر و متغیر پاسخ ارتباط معنی‌داری وجود ندارد.

فرضیه ۸: برای متغیر میزان تحصیلات مقدار این آماره برابر بود با $\tau = -0.068$ و $P_{value} = 0.39$ که در اینجا نیز ارتباط معنی‌داری مشاهده نمی‌شود.

فرضیه ۹ و ۱۰: متغیرهای میزان درآمد و میزان پرداخت به کتاب در هر ماه به طور معنی‌داری با میزان مطالعه ارتباط داشتند؛ به طوری که برای متغیر درآمد مقدار آماره $\tau = -0.273$ و برای متغیر میزان پرداخت به کتاب در هر ماه مقدار آماره $\tau = 0.292$ با $P_{value} = 0.001$ برای هر دو به دست آمد که متغیر اول دارای ارتباط منفی و متغیر دوم دارای ارتباط مثبت است.

فرضیه ۱۱: برای متغیر قیمت کتاب نیز این ارتباط بررسی شد، ولی ارتباطی مشاهده نگردید $\tau = -0.027$ و

$$P_{value} = 0.734$$

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به پاسخ‌های ارائه شده به سؤال‌های پژوهش این نتیجه به دست آمد که بیشتر مراجعان به کتابخانه‌های مورد پژوهش، مجرد (۷۱/۴٪)، دیپلم (۳۳/۹٪) و دانشجوی (۲۶/۸٪) بوده‌اند. توجه به نیازهای این قشر خاص، یعنی جوانان، بایستی در مجموعه‌سازی این کتابخانه‌ها به طور خاص و تبیین سیاست‌های کلی این کتابخانه‌ها به طور عام مدنظر قرار گیرد. تأمین نیازهای این طیف از مراجعان، در کنار بالا بردن میزان مطالعه می‌تواند سنگ بنای مطالعه بیشتر را در میان نسل بعد فراهم کند.

همچنین در بررسی نتایج حاصل از این پژوهش مشاهده می‌شود که در میان عوامل انگیزشی مطالعه در میان مراجعان به کتابخانه‌های عمومی شهرستان سرپل ذهاب، خانواده نقش پررنگ‌تری را نسبت به سایر عوامل دارد. جایگاه و طبقه اجتماعی خانواده به عنوان فاکتوری مهم در رشد شخصیت و

قنبرپور، م؛ اباذری، ز. (۱۳۸۷). بررسی فعالیت‌های انگیزشی مطالعه در مراکز فرهنگی هنری کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان شهر تهران از دیدگاه مربیان. فصلنامه کتاب، ۲۲ (۱)، ۴۵-۶۰.

خوشرو، س.ا. (۱۳۸۵). بررسی میزان رضایت استفاده کنندگان از خدمات کتابخانه های عمومی شهر کرمان. فصلنامه کتاب، ۶۷، ۲۹-۳۸.

مکتبی فرد، ل. (۱۳۸۵). نقش کتابخانه های عمومی در تحقق اهداف فرهنگی برنامه‌های توسعه‌ای ایران ۱۳۶۸-۱۳۸۳. فصلنامه کتاب، ۶۶، ۲۶۹-۲۹۰.

محمد علی نژاد، م. (۱۳۸۵). بررسی زمینه‌های گسترش و اشاعه فرهنگ مطالعه در رامهرمز برای گروه سنی ۲۰-۳۰. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، اهواز.

مرادمند، ع. (۱۳۸۹). بررسی تطبیقی عوامل مشوق و بازدارنده مطالعه غیردرسی از دیدگاه دانشجویان دختر و پسر دوره کارشناسی در دانشگاه تربیت معلم آذربایجان. تحقیقات اطلاع رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۱۶ (۲)، ۹۵-۱۱۴.

معرف زاده، ع؛ ایرجی، ش. (۱۳۸۹). بررسی عوامل ترغیب کننده و بازدارنده مطالعه در میان مراجعان کتابخانه‌های عمومی شهرستان ماهشهر. تحقیقات اطلاع رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۱۶ (۱)، ۱۴۳-۱۷۰.

نظری، ا؛ عصاره، ف. (۱۳۸۷). دیدگاه‌های دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان شهرکرد در مورد عوامل ترغیب کننده و بازدارنده مطالعه آزاد. فصلنامه کتاب، ۲۲ (۳)، ۵۷-۷۳.

رضوی، ع؛ جعفریزاده، م؛ نوروزی، د. (۱۳۸۵). رابطه بین میزان تماشای برنامه‌های تلویزیونی و استفاده از منابع اطلاعاتی غیر درسی. فصلنامه کتابداری و اطلاع رسانی، ۹ (۴)، ۱-۱۳.

زره ساز، م؛ پازوکی، ف. (۱۳۹۱). بررسی وضعیت مطالعه عمومی و تخصصی کتابداران عمومی شهر مشهد. تحقیقات اطلاع رسانی و کتابخانه های عمومی، ۱۸ (۱)، ۱۳۵-۱۵۴.

زوارقی، ر. (۱۳۹۱). بررسی نقش و جایگاه کتابخانه های عمومی در توسعه فرهنگ کارآفرینی. کلیات کتاب ماه، ۱۵ (۶)، ۹۴-۱۰۱.

Abeyrathna, P. H. A. S. and Zainab, A. N. (2004). The status of reading habits and interests among secondary school children in Sri Lanka.

عادت نداشتن به مطالعه فاکتور بعدی است. بهبود این وضعیت نیازمند برنامه‌ریزی‌ها دراز مدت در سطح خانواده و مدارس و به طور کلی تبلیغات مطالعه در جامعه است. این فاکتور در ارتباط با فاکتورهای دیگری همچون جو حاکم بر جامعه و عدم شناخت و عدم احساس نیاز و بی‌برنامگی در زندگی است. در زمینه عدم شناخت و عدم احساس نیاز مطالعه قنایزچی و داورپناه (۱۳۸۶) بر روی عوامل انگیزشی نشان می‌دهد سطح تحصیلات و نوع مشاغل بر روی این نوع آگاهی مؤثر است.

شناخت ناکافی از نویسندگان آن‌ها، عامل آخر در عوامل بازدارنده محسوب می‌شود و در نتیجه می‌توان گفت برگزاری نمایشگاه‌های کتاب و جلسات معرفی کتاب و آشنایی با نویسندگان، برگزاری مسابقات کتاب‌خوانی در قالب امور فوق برنامه کتابخانه، می‌تواند این وضعیت را به سمت نتیجه مطلوب سوق دهد. معرف زاده و ایرجی (۱۳۸۸) و مرادمند (۱۳۸۹) نیز به نتیجه‌ای مشابه دست یافته‌اند.

در مجموع می‌توان گفت که بیشتر مراجعان به کتابخانه‌های عمومی شهرستان سرپل ذهاب، جوانانی هستند که در مقاطع دیپلم و کارشناسی هستند و از نظر مالی نیز در وضعیت مناسبی به سر نمی‌برند. اما توجه به این جامعه و پاسخ دادن به نیازهای علمی و فرهنگی مقتضی با آن‌ها می‌تواند نقش مهمی در پررنگ کردن عوامل انگیزاننده به مطالعه داشته باشد.

تشکر و قدردانی

از جناب آقای دکتر عبدالحمید معرف زاده، به جهت همکاری در اجرای پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

منابع

قنایزچی، م.ع؛ داورپناه، م.ر. (۱۳۸۶). بررسی عوامل تسهیل کننده و بازدارنده مطالعه و رابطه نگرش به مطالعه و کتابخوانی با الگوی انگیزشی مزلو. فصلنامه کتابداری و اطلاع رسانی، ۱۰ (۴۰)، ۱-۱۵.

- Malaysian *Journal of Library & Information Science*, 9 (2), 107-121.
- Camp, D. (2007). Who's reading and why: reading habits of 1st grade through graduate students. *Reading Horizons Journal*, 47 (3), 251-268.
- Thomas, L. L. (2009). Rescuing Reading at the Community College. *The Journal of the Virginia Community College*, 14(1), 5 – 14.
- Wigfield, A., Guthrie, J.T., Tonks, S., & Perencevich, K.C. (2004). Children's motivation for reading: Domain specificity and instructional influences. *Journal of Educational Research*, 97(6), 299-309.

